

„bolondabb” rendezésben.

3. Ezekben az utolsó pillanatokban még Márton András és Csonka Tamás díszlete is tehetséges lesz, holott addig fantáziátlan naturalizmussal ábrázolt egy Butley körül túlsúfolt, siváran kopott és rendetlen egyetemi dolgozószobát. Sajnos azonban a többi szereplő itt már nem jelenik meg, tehát nem követheti a díszlet példáját. Az angol színházi nyelv *sup-porting* castnak, azaz a főhőst támogató szereplőgárdának nevezi a mellékszereplőket, vagyis a kifejezés találóan jelzi a mégoly ab-szolút főhős kollégáira való ráutaltságát; adott esetben Ben Butley folyamatosan távolságot teremt önmaga és a többiek között, amihez a „támogatóknak” néhány kiemelt jellemvonásukra redukált markáns típust kel-lene eredeti eszközökkel megjeleníteniük.

Széll Horváth Lajos (Joey) a legjelentősebb mellékszereplő, Butley hosszú időn át

nész korrekt alakítást nyújt, de túl jelentéktelen Butleyhoz képest, pedig ő még a saját drámáját is eljátszhatja; továbbá ráfért volna, hogy Ék Erzsébet karakteresebb és lezserebb jelmezt tervezzen neki. Sólyom Katalin-nak (Edna) csak gyakorlata és a többi mellékszereplőnél érettebb életkora teszi, hogy személyes jelenlétének társaiénál több súlya van; a többi öt mellékszereplő (Rázga Miklós - Reg, Nagy Adrienne - Anna Butley, Tamás Eva - Miss Heasman, Steiner Zsolt - Diák, Szabó Attila - Gardner) egyszerűen kihuny Gálffi jelenlétének kisugárzásában, Gálffi alakításának viszont csöppet sem válik előnyére ez a magárahagyatottság. Egy mestersegesen életre galvanizált szöveggel, egy fantáziátlan rendezéssel és részint szürke, részint nem létező partnerekkel körítve ő sem aknázhatta ki pályájának ezt a nagy alkalmát. Amikor Duse vagy Salvini megjelentek egy sosem látott vidéki társulatnál, s ott próba (és rendező) nélkül remekművű Gauthier Margi-

tot vagy Othellót adtak, még nem számított a helyi gárda minősége; mára viszont a mégoly kiváló vendég sztár sem nyújthat igazán jelentős alakítást a rendező és a partnerek ellében - ez már egy ilyen korszak.

Kár pedig. Gálffi László nagy alkalmát még várat magára; akár a *Butleyt* is meg lehet rendezni vele újra, hátha előbukkan egy tartalmasabb olvasat. Bár magam azért legalább egy újabb *Boldogtalan holdat*

SZÁNTÓ JUDIT

Simon Gray: Butley

(*Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza*)

Fordította: Vajda Miklós. Díszlettervező: Márton András - Csonka Tamás. Jelmeztervező: Ék Erzsébet. Rendezte: Márton András. Szereplők: Gálffi László, Széll Horváth Lajos, Rázga Miklós, Tamás Eva, Sólyom Katalin, Nagy Adrienne, Szabó Attila/Köles Ferenc, Steiner Zsolt.

NYIKOLAJ ERDMAN: A MANDÁTUM

ILJICS, A FALJÁRÓ

Nyikolaj Erdman úgy évtizede volt divatban, amikor a szovjetrendszer összeomlása nyomán sok minden előkerült, ami korábban elszüllyesztődött. Azóta alighanem ismét megfelleledtek róla, s talán nem is csak nálunk. Az elmúlt rendszerrel együtt merültek feledésbe hívei, kiszolgálói és bírálói egyaránt. S főképp az, milyen nehéz is ezeket egymástól elválasztani. Erdman például meggyőződése szerint A mandátummal igazi szovjet vígjátékot írt a húszas évek közepén Mejerhold színháza számára, amellyel hatalmas sikert aratott. Többé mégsem sikerült színpadra jutnia, sőt, számüzetéssel jutalmazták túlságosan is eredményes buzgalmit. Mondhatnánk: a cenzorok, a hivatalnokok, akik betiltották, jobban értékék Erdman darabjait, mint ő maga meg a pártfogói, köztük Sztanyiszlavszkij, aki Sztálinnal járt közben - eredménytelenül - a második darab, *Az öngyilkos* bemutatása érdekében. De talán helyesebb, ha úgy fogalmazunk: a kort, tulajdon hatalmuk természetét jobban ismerték a hatalom képviselői, mint a hatalmat szolgálni, segíteni akaró művészek. A művészek valószínűleg összetévesztették az eszményeket, az ideológiát a valósággal. A hatalom birtokosai és gyakorlati szolgálói ezt nem tették. Ok jól értettek ahhoz a mechanizmushoz, amelyet létrehoztak, amelyet működtettek.

A *mandátumot* Erdman és Mejerhold, egyáltalán a korabeli előadók bizonyára a köpönyegforgató, a szovjetrendszerhez törleszkedni akaró kispolgár leleplezésének vélték, s talán eszükbe sem jutott, hogy magát a rendszert leplezi le. Miközben a kispolgár törleszkedésre kényszerítő félelmet figurázzák ki, óhatatlanul megmutatják a félelmet kiváltó diktatúrát is. Erdmant egyszerűen a farce logikája viszi el oda, hogy korának abszurditását megfogalmazza. A rendszervál-

tásban mindenki elveszíti önazonosságát, személyiségét, mindenki alkalmazkodik, átalakul, s végül senki sem tudja, ki kicsoda, de azt se nagyon, hogy ki is ő maga. Ki párttag, ki párton kívüli, ki az új rend híve, ki az ellensége - ez pusztán mimikri kérdése.

A történet lényegében egy érdekházasság körüli félreértések sorozatát görgeti. Tulajdonképpen a műfaj sablonja szerint. Mindkét fél a másiktól várja a nem létező hozományt. Ami - még mindig a tradíció szerint - nem feltétlenül jelent közvetlenül anyagi javakat, lehet az társadalmi pozíció is. A házasság révén mindkét fél proletár, sőt, párttag rokonsághoz szeretne jutni, s ezért eljártssa, hogy neki ilyen rokonsága van, sőt, hogy maga is kommunista. A címben említett mandátum is ennek az igyekezetnek a terméke. A kölcsönös átejtések sorozatát a véletlen pörgeti föl: bekerül a játékba egy cárnői öltözék, amelyet magára ölt az egyik család cselédje. Boldogan nézik aztán cárnőnek a restaurációban reménykedők, s úgy vélik, megkezdődött a rendszer végső összeomlása, ismét a régi normák szerint kell helyezkedni, pozíciókat, előnyöket szerezni.

Mohácsi János szokása szerint alaposan átírta, s a próbák során támadt ötletekkel kiegészítette a darabot. Hozzátette háromnegyed évszázad tapasztalatát. Mindazt, ami azóta kiderült az akkor új rendszerről. De kiegészítette a legújabb rendszerváltás tapasztalatával is, s rendezésének, az általa létrehozott előadásnak talán éppen ez az időszzerű lényege. A darabot átfordította mai magyar szlengre, kiegészítve Harsányi Éva 1990-ben megjelent fordítását. Az átírásnak, a kiegészítéseknek leginkább két fő vonulata ölik szembe. Az egyik néhány erőteljes, egyértelmű jelkép, allegória alkalmazása. Az igyekvő barkácsmesternek ábrázolt főhős átszerel

egy biciklit: az ülés helyére rakja a kormányt és fordítva. A képeket a mindenkori látogató pártállásához igazítja, s ezért egy csigarendszerrel meg egy vasalóval fölfüggeszti őket, hogy könnyen leereszthetők és megfordíthatók legyenek. A jelképek sorában a legfontosabb a szovjet legendárium megidézése, darabba illesztése, a szovjet történelem legendává, népmesévé, anekdotává stilizálása. Amivel különben minden rendszer megpróbálja magát szellemileg meggyökereztetni. Az álruhában a nép közé vegyülő Lenint - aki mellest vízen jár, és átmege a falon - addig emlegetik, míg megjelenik. Mikulás-nak öltözve, két krampusszal. Utóbbiakban nem nehéz fölismereni a csekistákat. Logikus kiegészítése az eredetinek. Ha egyik oldalon megjelenik a cárnő utánzata, a másik oldalon jelenik meg kamuflálva az igazi vezér. Így kerek a világ, s így éleződik az eredetileg társadalmi-politikai vígjáték történelmivé. Mohácsi ugyanis ezúttal sem éri be azzal, hogy az emberről, az ő elképesztő viselkedéséről beszéljen; a történelmi emberről, az emberiségéről is el akarja mondani lesújtó véleményét. Lenin megjelenésével a nagypolitika, a nagy történelem vonul be a színpadra, s a nagy allegória némiképp zárójelbe is teszi mindazt, amit addig a kisemberről, a helyezkedő, a történelemben a helyét kereső ember-ről megtudhattunk. Az előadás így még kevésbé szól a köznap morálról, illetve moráltalanságról, mint az eredeti, s annál még sokkal hangsúlyosabban a morálnélküliséget ki-kényszerítő viszonyokról.

Az különben, hogy Lenin Mikulásként jelenik meg, megalkuvásnak is tekinthető. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház kamaraszínházában olyan plakátok láthatók, amelyeken Lenin és Jézus arca van összemontírozva. Ez persze utalhat pusztán arra,

hogy a darab képforgató főhőse ikonok hátára is fölragasztja a forradalom vezérének képét, hogy szükség esetén hol az egyiket, hol a másikat mutogathassa, de arra is, hogy a példázat mindenféle megváltóra, az emberiség mindenféle jötevőjére érvényes. A gyerekeket ajándékokkal hitegető és krampuszokkal fenyegető télapó egyébként szerencsés kompromisszum, nemcsak azért, mert nem sérti annyira a keresztény érzelmeket, mint Krisztus profanizálása, hanem mert egyértelműen utal a közemberek, az alattvalók gyermeki állapotára.

Es éppen ezt hangsúlyozza az átírás másik fő vonulata. A blőd szófacsarások, szójátékok sora. A kifejezőkészség gyengeségei általában nem pusztán idéltlen humor forrásai, hanem többnyire mélyen jellemzőek. Talán a legszebb példája ennek, amikor a cárnőnek öltöztetett cselédlánynak nekiszegezik a kérdést, végtére is kicsoda ő, mire csak annyit tud kinyögni, hogy „Én én vagyok”. Amit aztán mindenki a maga igazolásaként fog föl, hogy a félreértés - ha lehet - még fokozódjék. Az elhallgatások, a ki nem mondott szavak, a kifacsart közhelyek mind a zavaros kort idézik, amikor a fogalmak úgy általában tisztázatlanok, a szavak jelentés nélküliek, igazi értelmüket egy-egy jelentőségteljes pillantás adja meg, amellyel valami kimondhatatlanra utalnak. A sok dadogás, idióta beszéd tabuk sokaságát rejti. A darab hősei nem mernek végigmondani egy mondatot. S persze ebbe az állapotba belerögzülnek, behülyülnek. Nemcsak kimondani, de talán gondolni sem mernek bizonyos dolgokat.

A rengeteg blőd ötletből összeálló szövegmonstrum azonban nem pusztán kór- és kórjellemező. Alapvetően az egész emberi történelem monumentális idiotizmusát fejezi ki, jeleníti meg, zúdítja a néző nyakába. Ezért szükséges ezúttal is, mint Mohácsi más előadásainál, bizonyos méret, bizonyos időtartam. Nem azért, mert az alkotók - a rendező és átíró társai, Mohácsi István meg a társulat tagjai - nem tudnak lemondani bizonyos ötletekről, hanem mert az ideitlenség, az abszurditás monumentalitásának érzékeltetése megkívánja, hogy próbára tegyék a néző teherbírást. Ezúttal még a jó két óra múltán engedélyezett szünet is megtöri - nem az előadás, hanem - a befogadók lendületét. Holott a szünet dramaturgiailag teljesen indokolt, nemcsak színváltás van, de a cselekmény is lényeges fordulatot vesz; nemcsak átmegyünk az egyik család lakásából a másikéba, de ekkor kezdődik a restaurációs kísérlet, ekkor keres mindenki arisztokrata rokonokat, éppúgy, mint korábban proletárokat. Mégis, a szünet alatt mintha megsüketült volna a közönség, idő kell hozzá, hogy ugyanúgy reagáljon, mint a szünet előtt.

Az előadás befejezése különben talányos. Az álruha nélkül visszatérő, a bűnösöket leleplező, megfenyegető és megbüntető Lenin végül mindenkit magával visz a falon át - vajon hová? -, csak a mandátumhamisító és családja képtelen a falon áthatolni. Ok miért maradtak, és vajon ki járt jobban? A kérdések nem folynak igazán a darab, az előadás addigi menetéből. Abszurd végnek, a totális értelmetlenség jelzésének meg túlságosan lapos ez a lezárás.

A színészi játék viszont lenyűgöző. A nagy nvűzések, a sokadalomból kiváló.

Csoma Judit (Nagyezsda Petrovna) és Gzásó György (Guljacskin) (Csutkai Csaba felvétele)

majd visszasimuló figurák mozgatása remek. Gzásó György lendülete, energiája fantasztikus. Ha nem számítjuk, hogy közben a Katonában egy másik forradalom másik abszurdan szenvedő-hányódó kismemberét játssza, akkor is valószínűleg, amilyen intenzív jelenléttel, erővel, biztos poentírozással alakítja Guljacskint, a képforgató és mandátumhamisító ezermestert, mellesleg anyuka igyekvő kisfiát és a csúf hűgát ernyedetlenül froclizó fivért. Csoma Judit remek humorral jeleníti meg a lerobbant egykori úriasszonyt. Szabó Márta bölcs komikummal ábrázolja a férjhez menésre vágyó csúnya lány keserves sorsát. Varjú Olga pompásan adja a szerelmes regényeken ábrázoló cseléd lányt, akkor is, amikor cárnőnek öltözve hirtelen úgy érezheti, megelevenedett valamelyik olvasmányára. Kerekes László a kötekedő, rendőrséggel fenyegetőző, sérelmeivel szinte kérkedő társbárlóról, Gados Béla a gazdag és tovább gazdagodni vágyó, helyezkedő kispolgárról rajzol eleven portrét, Felhőfi-Kiss László igen mulatságos az utóbbi idős apjának szerepében. Továbbá végig lehetne sorolni a színlapot: mindenki a helyén van.

Khell Zsolt díszlete takarékosan jeleníti meg a nagyjából azonos elrendezésű két lakásban a vagyoni különbséget, Szűcs Edit ru-

hái egyszerre jelzik a darab játszódási és írási idejének szociális viszonyait, a szedett-vedett nyomorúságot és az általános, a minden-kori lelki, izlésbeli lepusztultságot. Az ember kiskorúságát és jelentéktelenségét a történelem monumentális idiotizmusa közepette, amely, úgy látszik, minden rendszerváltáskor különös erővel nyilvánul meg.

ZAPPE LÁSZLÓ

Nyikolaj Erdman: A mandátum
(nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház kamaraszínháza)

Díszlet: Khell Zsolt. Jelmez: Szűcs Edit. Zene: Kazár Pál. Dalszöveg: Venyige Sándor. Koreográfus Nagy György. A rendező asszisztense: Fülöp Angéla. Rendező: Mohácsi János. Szereplők: Gzásó György, Csoma Judit, Szabó Márta, Kerekes László, Varjú Olga, Zubor Agnes, Gados Béla, Molnár Csaba, Gyuris Tibor, Felhőfi-Kiss László, Kocsis Antal, Kameniczky László, Horváth Margit, Juszifov Vugar, Varga Ildikó, Juhász István, Horváth Réka, Mészáros Árpád Zsolt, Róbert Gábor, Benkei Krisztián, Gábor Katalin, Gerle Andrea. Avass Attila. Marosi Arnold. Tóth